

AKADEMINIS PREKARIATAS NEOPREKARIATO „RIZIKOS KLASIŲ“ KONTEKSTE

Vaidutis Laurėnas

<https://orcid.org/0009-0002-5549-5912>

Anotacija

Stripsnyje nagrinėjamas visuomenės prekarizavimas. Ypatingas dėmesys skiriamas socialiai silpnų visuomenės narių kultūrinio ir ekonominio ap(si)rūpinimo prieštaravimui. Brėžiama perskyra tarp tradicinio – kultūrinio ir ekonominio kapitalo stokojančio – prekariato ir kultūrinį kapitalą sukaupusio, bet ekonominio kapitalo stokojančio neoprekariato. Pastarojo struktūroje skiriamas akademinis prekariatas. Ieškoma atsakymo į klausimą, koks yra akademinio prekariato vaidmuo transformuojant visuomenės socialinę sąrangą ir valstybės politinę tvarką.

PAGRINDINIAI ŽODŽIAI: prekariškumas, prekariatas, neoprekariatas, akademinis prekariatas, kultūrinio ir ekonominio aprūpinimo prieštaravimas, neoprekariato transformacinis potencialas, „rizikos klasės“.

Abstract

The article examines the ‘precarisation’ of society. It focuses on the contradiction between the cultural and economic care of socially weak members of society. A distinction is made between the traditional precariat, which lacks cultural and economic capital, and the neo-precariat, which has accumulated cultural capital but lacks economic capital. Within the latter, the academic precariat is identified. The article seeks to answer how the academic precariat is transforming society’s social structure and the state’s political order.

KEY WORDS: precarity, precariat, neo-precariat, academic precariat, contradiction between cultural and economic provision, transformative potential of neo-precariat, ‘risky classes’.

DOI: <https://dx.doi.org/10.15181/tbb.v96i1.2798>

Įvadas

Akademinio prekariato, kaip ir bendrai prekariato, klausimas, yra socialiai silpnų asmenų klausimas. Žemesniuosius socialinius sluoksnius apima neišsilavinusi ar mažai išsilavinusi, ekonominiame nepritekliuje gyvenanti ir skurstanti visuomenės dalis, kuri, pasitelkiant R. Dahrendorf’o (1996, 239) terminijos formą, bet kol kas ne turinį, „nesulaužo baldų name, kuri daugumos klasė pasistatė sau“ ir nesu-

Vaidutis Laurėnas – daktaras, profesorius, Klaipėdos universiteto Viešojo administravimo ir politikos mokslų katedra, S. Nėries g. 5, LT-92227 Klaipėda. El. paštas: vaidutis.laurenas@ku.lt

Received 04/04/2026. Accepted 28/04/2026

Copyright © 2026 Vaidutis Laurėnas. Published by Klaipėda University Press.

This is an Open Access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution 4.0 International License (CC BY), which permits unrestricted use, distribution, and reproduction in any medium, provided the original author and source are credited.

geba „pareikalauti visos savo dalies“ visuomenėje. Situacija XXI a. pradžioje ėmė reikšmingai keistis: vis daugiau išsimokslinusių ir šia prasme kultūrinį kapitalą sukaupusių asmenų, taip pat ir iš akademinės srities, patenka į žemesniuosius sluoksnius. Tai, kas dabar vadinama prekariškumu, sparčiai plinta. Daug kam netikėtai ir nelauktai prasidėjo šių sluoksnių atstovų „žygiai į sostines“ reikalaujant savo dalies visuomenėje. O svarbiausia, kad socialiai silpnesni asmenys tokius žygius pradeda be talkininkų iš labiau išprususių aukštesnių socialinių sluoksnių, kadangi patys geba kultūrinį kapitalą sukaupusių, bet taip pat ekonominiame nepritekliuje gyvenančių socialinių giminaičių dėka formuluoti savo interesus ir reikalavimus valdantiejiems. M. Castells'as (2005) pažymi, kad informaciniu ir technologiniu požiūriais išprusęs politinis elitas yra įpratęs bendrauti su neišmanančiais ir susiskaldžiusiais žmonėmis. Mes gi klausiamo ne tik, kaip tas pats elitas elgsis su išsilavinusiais, bet ekonomiškai nepasiturinčiais socialiniais sluoksniais, bet kaip išsilavinę, bet ekonomiškai nepalankioje padėtyje esantys socialiniai sluoksniai elgsis su politiniu elitu?

Glaustai apie sąvokas. *Prekariškumas* – netipinių darbo sutarčių, menkai apmokamo darbo, bedarbystės ir nepritekliaus nulemta, žmogaus orumą žeminanti, nestabili gyvenimo būseną. *Neoprekariatas* – kultūrinio kapitalu apsirūpinusi, bet ekonominio kapitalo stokojanti, ties skurdo riba ar skurde gyvenanti prekariato dalis. Moksliniuose tyrimuose tebevertuojama *prekariato* sąvoka ir tais atvejais, kai kalbama apie kultūrinio kapitalu disponuojantį prekariatą, o iš tikrųjų neoprekariatą. Nesiekdamas tapatinti, bet ir neatskirti tradicinio ir naujojo prekariato, kalbėdamas apie abu tipus, jų bendrą gausumą ir pan., vartuju jungtinę (*neo*)*prekariato* sąvoką. *Akademija* – mokslinių tyrimų ir aukštojo mokslo institucijų mokslo bei pedagoginių darbuotojų visuma. *Akademinis prekariatas* – neoprekariato dalis, siekianti mokslų daktaro laipsnio ar jį įgijusi, dirbanti ir gyvenanti prekariškumo sąlygomis. *Kultūrinis kapitalas (kultūrinis apsirūpinimas)* čia apibrėžiamas, žinoma, ne be P. Bourdieu įtakos, kaip vertybės, simbolių sistemos ir kuriančios veiklos bendrybės, kuriomis asmuo disponuoja. *Kultūrinis kapitalas* reiškia būtent kultūros „įdarbinimą“. Aukštasis išsimokslinimas yra reikšminga kultūrinio kapitalo dalis. Akademinio prekariato kultūriniame kapitale akcentuojamas T. Parsons'o nurodytas mokslinės veiklos pagrindinis tikslas – „neapčiuopiama kultūros elemento – žinių kūryba“. Kadangi priklausymas akademijai savaime reiškia disponavimą dideliu kultūrinio kapitalu, tekste tautologiškas *akademinio neoprekariato* terminas nevartojamas. *Akademinio prekariato transformacinis potencialas* – socialinės struktūros bei jos elementų tarpusavio santykių ir politinių jėgų santykio keitimo galimybės. *Rizikos klasės* – įvairialypiai, nestabilūs ir nenusipėjami socialinės struktūros elementai, kategoriškai nepatenkinti savo socialine-ekonomine

padėtimi, visuomenės socialinės sąrangos ir politinės santvarkos transformavimo kolektyviniai veikėjai.

Prekariato tyrimai, iš esmės pradėti XXI a. pradžioje, jau sudaro nemenką mokslininkų pastangų dalį (Bourdieu, 1998; Butler, 2004; Dörre, 2009; 2014; Castel, Dörre, 2009; Standing, 2011; 2014; 2018; Savage ir kt., 2013; Alonso ir kt., 2016; Toshchenko, 2018; Bessant, 2018; Girardi, 2024; 2026 ir kt.). Ilgainiui pradėti akademinio prekariato tyrimai (Marginson, 2010; 2016; 2018; Sandre, 2012; Cantwell ir kt., 2018; Laufenberg ir kt., 2018; Maslyukova, Volchik, 2019; Crew, 2020; Spina ir kt., 2022; Burton, Bowman, 2022; Vatansever, 2023; Ferreira, Delgado, 2024; Carvalho, O'Connor, 2025 ir kt.). Lietuvoje prekariato tyrimų nėra gausu (Dryžaitė, 2017; 2021; Guogis, Rakšnys, 2017a; Laurėnas, 2017), o akademinis prekariatas apskritai netyrinėjamas. A. Guogis ir A. V. Rakšnys (2017b) ne tik akademiniais tekstais, bet ir viešai lakoniškai apibūdino socialinės-ekonominės ir politinės situacijos aktualumą: „Dėmesio, ateina prekariatas!“ Apibendrinant prekariato tyrimus būtina suformuluoti, be kita ko, bent du teiginius: 1. Demokratija leidžia nukentėjusiesiems nuo kapitalizmo telktis ir siekti pokyčių. 2. Didesnis siekiančiųjų išsaugoti savo pranašesnes pozicijas gyvenime aktyvumas gali būti užgožtas reikalaujančiųjų visos savo dalies visuomenėje ir valstybėje.

Tyrimo metodologiją sudaro: 1) konfliktologinė prieiga, konkretizuojant prieštaravimą tarp aprūpinimo ir teisių suteikimo (Dahrendorf, 1996), atsiradus neoprekariato, kuris konfliktiškas „rizikos klasių“ požiūriu; 2) nuostata, kad aukštojo mokslo masiškumas, atliepdamas kvalifikuotos darbo jėgos poreikį žinių ekonomikoje, skatina ne tik kultūrinio kapitalo, bet ir ekonominio aprūpinimo bei socialinio statuso siekius (Marginson, 2016); 3) netapatinimas ir galima tradicinio prekariato ir neoprekariato sąveika; 4) teoretizuojant prekariškumą ir prekariatą galima išvelgti naujo kritinio konceptualaus požiūrio į visuomenės raidą perspektyvą (Dörre, 2014).

Tyrimo objektas – prekariškumas akademijoje ir akademinis prekariatas, kaip neoprekariato segmentas. Susitelkta ne ties visu prekariatu, bet ties ta jo dalimi, kuri yra apsirūpinusi kultūriniu kapitalu, tačiau gyvena ekonominiame nepriekliuje šalyse, kur didelės vidutinės pajamos ir liberalios demokratinės politinės santvarkos. Neoprekariato tyrimas demokratijose yra tyrimo ribotumas.

Tyrimo tikslas – prekariškumo akademijoje priešasčių ir akademinio prekariato vaidmens transformuojant visuomenės socialinę sąrangą bei politinę santvarką apibūdinimas apskritai neoprekariato transformacinio potencialo kontekste.

Principinės tyrimo prielaidos: 1) prekariškumo akademijoje pagrindinė priežastis yra akademijos neoliberalizavimas ir marketizavimas; 2) akademinio prekariato transformacinis potencialas yra ribotas, kadangi akademinis prekariatas, būdamas negausus, pats savaime negali turėti bent kiek didesnio poveikio

visuomenės socialinei struktūrai, o jo politinės pretenzijos yra saikingos, greičiau oportunistinės pirmiausia dėl akademinės kultūros ir akademinio darbo pobūdžio; 3) prekariškumą akademijoje gali sumažinti bendros viso neoprekariato, kaip kolektyvinio veikėjo, pastangos keisti darbo ir gyvenimo sąlygas, a) jau tapus socialinės struktūros dalimi ir pradėdant transformuoti jos segmentų tarpusavio santykius; b) transformuojant valstybės politinę tvarką, pirmiausia keičiant valstybę valdančiuosius, kurie yra nedėmesingi socialiai ir politiškai silpniesiems.

1. Prekariatas ir neoprekariatas

Prekariškumas, darbo ir visuomenės prekarizavimas, prekariatas – plačiai paplitę G. Standing'o (2011, 2014) vartoti terminai, nors ne jis pirmasis juos pavartojo. G. Standing'as (2011) prekariatą apibrėžia kaip žmones, neturinčius jokių ryšių nei su valstybe, nei su visuomene; neturinčius „socialinės sutarties“; socialiai neapsaugotus; neturinčius profesinės tapatybės; fragmentiškai užimtus. Pasak G. Standingo, tai yra neturtingi, atsitiktinius darbus dirbantys žmonės; ilgalaikiai bedarbiai; niekur nedirbantys imigrantai; nusikaltėliai; niekur nedirbančios moterys; išsilavinę, bet dirbantys paslaugų sektoriuje, užsiimantys menkai apmokamu darbu, todėl nusivylę žmonės. Ypač jaunuoliai, siekę tęsti mokslus universitetuose, kad gautų jų interesus ir polinkius atitinkantį darbą. Panašias prekariato savybes pateikia S. McKay ir jos kolegės (2012), tyrę prekariatą 12-oje ES šalių.

Prekariatas yra ekonomiškai neapsirūpinęs, net jei ir turi darbą. Istorija tapo situacija, kai darbas garantavo gerovę. Dabar užimtumas ne visada garantuoja gerovę – dalis darbą turinčių žmonių patenka į skurdo rizikos grupę, jų uždarbis dažnai prilygsta valstybės mokamoms socialinėms išmokoms. Postindustrinėje visuomenėje bedarbystė mažesnė nei industrinėje visuomenėje, tačiau daugiau žmonių įdarbinami už mažą atlygį. Jauni prekarijai gyvena skurdžiau nei jų tėvai. Auga skaičius manančiųjų, kad jų karta gyvena blogiau nei gyveno jų tėvai, o šiandienis jaunimas gyvens blogiau, nei dabar gyvena jų tėvai (Eatwell, Goodwin, 2020). Tokiuose kontekstuose formuluojami „gerovės valstybės“ lozungai skamba itin demagogiškai.

Darbo ir visuomenės prekarizavimas byloja gerovės valstybės politikos pralaimėjimą. Kapitalas, siekdamas didesnio konkurencingumo ir pelno, neišlaiko normalių institucinių darbo sąlygų, liberali demokratinė valstybė iš esmės tapo ekonomine ir išskirtinai prokapitalistine, visuomenė tarnauja ekonomikai. Prekariškumas naudingas kapitalui. Prekarizavimas patvirtina, kad visuomenė vis labiau tampa darbo vietas, apskritai darbo rinkos tęsiniu. Darbo rinka, viena vertus, parbrėžia žmogaus darbo kompetencijų svarbą, kita vertus, jos principų vyravimas – gyvenimo marketizavimas, rinkos fundamentalizmas „ekonominėje visuomenėje“

reiškia žmogaus vertės tapatinimą su jo verte darbo rinkoje – vyksta žmogaus komodifikacija, t. y. jo pavertimas preke, kuri gali būti perkama, parduodama arba keičiama. Prekarizavimas galiausiai reiškia visuomenės drausminimą grasinant nedarbu (Dörre, 2014). Mažesnis dirbančių žmonių skaičius yra pelningas kapitalui. Nors tiesioginio ryšio tarp ciklinio ekonomikos pakilimo ir nedarbo mažėjimo nėra, tai, kas naudinga kapitalui, dar nereiškia, kad naudinga visuomenei.

G. Standing'as (2011) teigia, kad ketvirtadalis suaugusių gyventojų daugelyje šalių gali būti prekarijai. M. Savage ir kt. (2013) nurodo 15 proc. prekariato dalį Jungtinėje Karalystėje, kartu pažymėdami, kad paslaugų darbuotojai yra potencialūs prekarijai. Naujesni tyrimai byloja, nelygu šalis, apie 5–20 proc. prekariato dalį Vakarų visuomenėse (ILO, 2016; Gauffin, Heggebø, Elstad, 2021), 30–40 proc. – Rusijoje (Toshchenko, 2018). ES tarp 15–29 metų amžiaus asmenų didžiausia laikinojo įdarbinimo dalis užfiksuota Nyderlanduose (48,8 proc.), Portugalijoje (36,7 proc.), Prancūzijoje (35,9 proc.), Švedijoje (34,4 proc.) ir Italijoje (34,3 proc.), mažiausia dalis buvo Lietuvoje (2,7 proc.), Bulgarijoje (4,2 proc.) ir Rumunijoje (4,3 proc.) (Eurostat, 2026). Laikinas visų darbingo amžiaus gyventojų įdarbinimas svyravo nuo 1,4 proc. Lietuvoje ir 1,5 proc. Rumunijoje iki daugiau nei penktadalio Nyderlanduose (22,2 proc.) (Eurostat, 2026). Tokie ar panašūs procentai gali rodyti du prekariato tipus: prekariatas, stokojantis (neturintis) kultūrinio kapitalo, ir prekariatas, disponuojantis kultūriniu kapitalu. M. Savage ir kt. (2013), apibūdinant prekariatą, nurodytas kultūrinio kapitalo trūkumas. Netrukus teko konstatuoti, kad prekarijais tampa ir dalis kultūrinio kapitalo nestokojančių asmenų. Kultūriniu kapitalu disponuojančių prekariatą prasminga vadinti *neoprekariatu*. G. Standing'as (2014) *neoprekariato* termino nevartoja, bet išskiria *prekarijus progresyvistus* – išsilavinusį kūrybinės industrijos prekariatą. Ekonominis nepriteklius vienija tradicinį ir naująjį prekariatą, tačiau kultūrinio kapitalo skirtis juos reikšmingai perskiria. Deja, bet kol kas sisteminių duomenų apie neoprekariato gausumą nėra. Tenka remtis fragmentiška statistika. Žinoma, neoprekarijų – bedarbių su aukštuoju išsilavinimu dalis 25–64 m. gyventojų kohortoje: nuo 1,3 proc. Austrijoje ir Lenkijoje iki 4,1 proc. Lietuvoje; 6,3 proc. Ispanijoje; 6,9 proc. Graikijoje; EBPO vidurkis – 3,6 proc. (OECD, 2024).

Mūsų tyrimui ypač aktualu tai, kad, išskyrus Afrikos ir kai kurias Azijos šalis, pasaulyje išryškėjo prieštaravimas tarp kultūrinio kapitalo lygio ir tam tikros dalies žmonių padėties darbo rinkoje, socialinės bei politinės padėties. Šis prieštaravimas tuo ryškesnis, kuo didesnis aukštojo mokslo prieinamumo (bent jau masinio aukštojo mokslo šalyse) ir aukštųjų bei žemųjų technologijų darbo vietų plėtros disbalansas. Dalis išsilavinusių žmonių, daugiausia jaunimas, priversti dirbti prastai apmokamus darbus, kur nebūtinai aukštasis išsilavinimas, o kita dalis, dirbanti pa-

gal profesiją, turi laikinas darbo sutartis, jau nekalbant apie tai, kad dalis aukštųjų mokyklų absolventų tampa bedarbiais.

Daugiau dėmesio skiriama prekariato darbo pobūdžiui ir pajamoms, mažiau – prekariato gyvenimo būdai (Burton, Bowman, 2022). Prekariškumas yra daugiau nei darbo sutarties ir paties darbo pobūdis. Prekarizavimas yra visas socialinių problemų kompleksas, nors jis patvirtina, kad būtent darbas leidžia tam tikra prasme izoliuoti ar net pašalinti žmogų iš visuomenės (Castel, Dörre, 2009). Įvedus į mokslinį diskursą kultūrinio kapitalo dimensiją, nepakanka prekariatą apibūdinti tik darbo pobūdžio ir pajamų indikatoriais; trūksta holistinio požiūrio. Tokias pat nesaugias darbo vietas užimantys prekarijai gali skirtis savo vertybėmis ir gyvenimo būdu, tai priklauso nuo jų kultūrinio kapitalo. Nepaisant vietos darbo rinkoje, didesniu kultūrinio kapitalu disponuojantys neoprekarijai turi protinio darbo įgūdžių, geriau geba kaupti ir apdoroti informaciją, pasitelkti ekspertines žinias, komunikuoti, reflektuoti, yra savarankiškesni. Visa tai formuoja asmenybę, socialinius santykius ir daugybę gyvenimo sprendimų už darbovietės ribų.

Šiandien mokslininkai diskutuoja apie (neo)prekariato telkimąsi į socialinę klasę. G. Standing'o (2011; 2018) teigimu, prekariatas sudaro savarankišką socialinę klasę ir yra pajėgus transformuoti visuomenę. Anot jo, prekariatas yra masinė klasė, kurią apibūdina nestabilios darbo sutartys, laikinas darbas, bedarbystė, tapatybės nebuvimas ir teisių erozija. Jis tampa „pavojinga klase“ (angl. *dangerous classe*). G. Standing'as vienas pirmųjų prekariatą apibūdino ne tik kaip ekonominę ir socialinę, bet ir kaip politinę kategoriją. Kadangi jo reikalavimai dabartinėje sistemoje negali būti patenkinti, prekariatas turėtų ją transformuoti. G. Standing'o (2014; 2018) nuomone, siekdamas realizuoti savo transformacinį potencialą, prekariatas „turi pabusti savo, kaip klasės, statusui ir kovoti už radikaliai pasikeitusį pajamų paskirstymą, kuris sugrąžintų bendrąsias vertybes ir visiems garantuotą gyvenimo pajamas“. Nesant transformacinių veiksmų, anot G. Standing'o, „artėja tamsi politinė era“. Kartu prekariato „telkimas“ į socialinę klasę kontrastuoja su P. Bourdieu (1998) ir jo sekėjų įžvalga, kad prekariatas yra visur – visuose socialinės struktūros lygiuose ir visose profesijose.

Kol kas suformuluokime teiginį, kad prekariatas yra greičiau heterogeniška, diskretiškų socialinių vienetų konglomeracija, nei daugmaž vientisas, bendrų interesų turintis socialinis darinys. Diskutuoti apie prekariato telkimąsi būtina ir todėl, kad „išsisklaidęs“ prekariatas turi socialinį, perspektyvoje – ir politinį transformacinį potencialą. Prie prekariato, kaip kolektyvinio veikėjo, telkimosi ir jo transformacinio potencialo sugrįšime trečioje straipsnio dalyje.

2. Kultūrinio aprūpinimo ir ekonominio nepritekliaus prieštaravimas akademijoje: protinio darbo darbininkija

Prekariatas akademijoje – ne nauja problema, bet pastaruoju metu ji sulaukia vis didesnio dėmesio ir lemia didesnį susirūpinimą. Akademinei veiklai per du pastaruosius dešimtmečius, atsiradus naujų metodų ir technologijų, gerokai pasikeitė. Atvira mokslinės informacijos prieiga paveikė visas tyrimų sritis, o skaitmeninės technologijos, robotų mokymasis ir dirbtinis intelektas paspartino mokslinius tyrimus. Naujų žinių kūryba neatsiejama nuo akademinų darbuotojų. Rytojaus mokslas priklauso nuo ankstyvos karjeros mokslininkų – doktorantų ir podoktorantų, kurie šiandien žengia į mokslinių tyrimų erdvę. Daugeliui šių aukštos kvalifikacijos asmenų akademinė veikla neatrodo tokia patraukli, kaip tikėjosi: akademijoje vyrauja trumpalaikės darbo sutartys, maži atlyginimai, nuolat didinami kvalifikaciniai reikalavimai, gausu antraeilių užduočių, darbo perkrova.

Akademijos prekarizavimą lemia du pagrindiniai veiksniai: 1) akademijos neoliberalus valdymas ir marketizavimas; 2) akademijos vadovų ir akademinų lyderių įsitikinimas, kad prekariškumas, daugiausia būdingas jaunajai mokslininkų kartai, yra natūralus akademijos struktūros elementas (Dörre, Rackwitz, 2018). Vyraujant rinkos fundamentalizmui, akademija, labiau nei kitos kūrybinės veiklos sritys, paversta rinkos dalyviu, tai reiškia, kad mokslininkai ir mokslo pasiekimai vertinami per pridėtinės vertės ir pelno prizmę. Nors tai prieštarauja pačiai mokslo prigimčiai – „tiesos režimui“, rinkos principai toliau skinasi kelią ir graso totaliu mokslo marketizavimu. Pirmiausia dėl to kenčia jaunieji mokslininkai, kurie sukuria mažesnę „pridėtinę vertę“, be to, juos paprasčiau pakeisti. Taip prarandami akademiniai talentai.

Situacija akademijoje prekariškumo masto prasme gana sudėtinga. Vakarų šalyse – akademijose didėja disbalansas tarp akademinų darbuotojų, dirbančių pagal neterminuotas darbo sutartis, ir tų, kurie užima laikinas darbo vietas. Ne mažiau sudėtinga nustatyti tikrą akademinio prekariato skaičių. T. Crew (2020) kritiškai vertina Jungtinės Karalystės Aukštojo mokslo statistikos agentūros (HESA) duomenis. Anot jos, HESA (2021) duomenys rodo, kad 2017–2018 m. 34 proc. šalies akademinio personalo buvo įdarbinti pagal terminuotas sutartis. Tačiau HESA duomenys yra nenuoseklūs, nes ši agentūra nerenka informacijos apie sutarčių trukmę ar rūšį ir apie valandinio atlyginimo darbuotojus. Atsižvelgus į visus netipinio darbo atvejus, akademiniam prekariatui priskirtini 54 proc. viso akademinio personalo. Remiantis HESA duomenimis, 2018 m. šalyje 65 proc. jaunesnių kaip 40 metų akademinų darbuotojų turėjo trumpalaikes darbo sutartis. EBPO (OECD, 2021) nurodo, kad Europoje apie 40 proc. mokslininkų ir dėstytojų užimti pagal netipines, laikinojo darbo sutartis, tarp jaunų akademinų darbuotojų tokia dalis

siekia 70–80 proc. Tarp moterų ir tautinių mažumų atstovų prekariato dalis dar didesnė.

Akademija užvaldyta „lanksčios darbo jėgos“ reikalavimų, ypač paplitus projektiniams moksliniams tyrimams. Apskritai „lanksčios darbo jėgos“ situaciją apibūdina kritinis Z. Bauman'o (2002, 157, 169) požiūris: „Darbo rinka perne-lyg standi, ją būtina padaryti lanksčią. Tai reiškia – nuolaidesnę ir sukalbamesnę. Lengvai minkomą ir formuojamą, raikomą ir kočiojamą, visiškai nesipriešinančią tam, kas su ja daroma. <...> Išgirtoji strategija verčia dirbančiuosius ne *mokyti*, o *užmiršti* tai, ko anomis laimingomis moderniosios pramonės dienomis darbo eti-ka turėjo juos išmokyti. Darbo jėga gali tapti tikrai „lanksti“ tik tuo atveju, jeigu dabartiniai ir būsimieji tarnautojai neteks savo išsiugdytų kasdienio darbo įpročių, atpras nuo pamainų, nuolatinės darbo vietos ir bendradarbių kompanijos <...> ir atsikratys liguisto polinkio fantazuoti apie darbuotojų teises ir pareigas.“ Moksle *užmiršimo* reikalavimas būtų tikras nesusipratimas. Tačiau akademijai būdingas laikinasis darbas, ne visos darbo dienos darbas, dažnas kolektyvo keitimas, tad akademinis prekariatas, kuris akademijoje laikomas lengvai pakeičiamu, tikrai „nebefantazuoja“ apie savo teises. Darbinės veiklos pertrauktumas, darbo vietų keitimas yra ypatingas iššūkis moksliniams tyrimams, kurie priklauso nuo ilga-laikio talentingų asmenų įsipareigojimo ir motyvacijos. Tačiau būtų naivu manyti, kad vyraujant neoliberalizmo principams akademijos vadyboje, pasaulinei ekono-mikai stagnuojant, akademinę karjerą pradedančių mokslininkų įdarbinimas, bent jau išvelgiamoje perspektyvoje, taptų nuolatinium, o jų darbo užmokestis reikšmin-gai pakiltų. Vis dažniau apeliuojama į individualią prekarijų atsakomybę. Galima tik viltis, kad ilgai nei atlėgus neoliberalizmo vyravimui, vieninteliu akademijos tikslu vėl taps vertybinė mokslo žinių kūryba ir jų perdavimas, o ne pardavimas.

Neoliberalizmo idėjų aplinkoje akademiją prekarizuoja visuomenės ir valstybės pastangos mokslininko, ypač dėstytojo, profesiją paversti aptarnaujančia. Laikaisi N. Storer'io ir T. Parsons'o (1968) nuomonės, kad mokslininko profesija, net jam dirbant dėstytoju, nėra aptarnaujanti profesija. Mokslininko, taip pat ir dėstančio, profesinis meistriškumas nėra „pardavimo“ objektas. Kadangi, tarkim, priešingai mediko pagalbai ar teisininko konsultacijoms, nekalbama apie neatidėliotiną reak-ciją į kritinę situaciją, juolab kad ir žinių perdavimo procesas nėra nei vienalaikis, nei vienkryptis – už studijų efektyvumą atsakingas tiek dėstytojas, tiek studentas.

Nepavyksta paneigti vyraujančio pasakojimo apie dalies akademinų darbuoto-jų laikiną, bet neišvengiamą prekariškumo būseną. Akademinis prekariškumas, at-sižvelgiant į vyraujančią naratyvą, yra kažkur tarp būtinybės ir galimybės (Ferreira, Delgado, 2024). Akademijos vadovai viešina duomenis apie nedidelį akademinio prekariato skaičių. Antai Jungtinės Karalystės universitetų ir kolegijų darbdavių asociacijos (UCEA) statistiniai duomenys rodo, kad tik 3,2 proc. visos darbo die-

nos ekvivalento akademiniai darbuotojai turi netipines sutartis (pagal Crew, 2020). T. Carvalh'o ir P. O'Connor (2025) pažymi, kad pasaulyje didžioji dalis akademijos vadovų ir neterminuotas darbo sutartis turinčių mokslininkų lyderių nelinkę apibūdinti situacijos kaip krizinės.

Aukštesnes akademinės pareigas einantys akademijos darbuotojai, ypač akademijos vadovai, prekariškumą akademijoje apibūdina kaip laikiną, bet neišvengiamą ankstyvoje mokslininkų karjeroje, kaip perėjimą prie nuolatinio ir gerai apmokamo darbo, mokslinių tyrimų meistriskumo (Spina ir kt., 2022). Tai yra viena iš akademinio prekariškumo priežasčių. Karjerą pradedantiems mokslininkams iš dalies dar trūksta šiai profesijai būtinos išskirtinės kultūrinio kapitalo dalies – neišstudijuotas visas tam tikros mokslo krypties žinių archyvas, tam archyvui vis papildant, nors mokslo disciplinų diferenciacija tebevyksta, jų pažinimas tampa vis gilesnis. Kartu prekariškumas ir akademijoje yra naudingas stipresniųjų įrankis, jiems siekiant atkurti bei sustiprinti ilgalaikius nelygybės ir išnaudojimo santykius (Burton, Bowman, 2022). Akademinė, kaip vienetas, yra labiau išorinė – guodžianti iškaba, be to, jai būdingas kartų konfliktas, tai heterogeniška mokslo disciplinų „karus“ kariaujanti, intelektinių hierarchijų (kai kurios žinios laikomos vertingesnėmis už kitas) formacija.

Neįrodyta, kad „tiesos režimo“ organizacijoje rinkos principų taikymas ir prekariškumas yra mokslinio produktyvumo sąlyga. Lyderio pozicijas užimantiems mokslininkams amžėjant, prekariškumas greičiau grasys mokslinio produktyvumo praradimu. Akademinio prekariato tyrimuose prekariškumo akademijoje aiškinimas tik kaip atsitiktinės ir trumpalaikės, vadinasi, greitai įveikiamos būsenos, kritikuojamas (Carvalho, O'Connor, 2025). Situacija ilgalaikė tiek, kiek neoliberali versli akademija, būdama ginčytina, vis (dar) neįveikiama (Dörre, Rackwitz, 2018).

Neoprekariatą, taip pat ir akademijoje, gausina „perteklinis išsimokslinimas“ – masinis aukštasis mokslas. Žinių ekonomikos reikmės paskatino politikos formuotojus daugiau investuoti į aukštąjį mokslą, mokslinius tyrimus ir technologijas. Aukštajam mokslui tapus masiniu, jo siekis – tai ne tik vidurinės klasės lūkestis, įsigali nuomonė, kad, norint sėkmingai gyventi, reikia turėti aukštąjį išsilavinimą, vis dažniau siekiama magistro laipsnio. Dabar stojančiųjų į aukštąsias mokyklas skaičius kas dešimtmetį padidėja 10 proc. (Marginson, 2018). Bet tokie siekiai – paradoksas, yra rizikingi, lemiantys „diplomų perteklių“ (Bourdieu, 1998). Darbo vietų struktūra ir darbo rinkos plėtra dėl ekonominio sąstingio ir išliekančio vidutinio lygio technologijų pelningumo atnaujinama cikliška. Tuo tarpu jaunų žmonių noras tęsti mokslus yra nuolatinis. Tokioje situacijoje aukštasis išsilavinimas negarantuoja vidurinės klasės gyvenimo standartų. Nepaneigiamas faktas, kad aukštųjų mokyklų absolventų gretos lenkia technologijų ir darbo rinkos plėtrą,

kol kas tai nebūdinga tik Afrikos šalims (Marginson, 2016). Jaunų išsilavinusių žmonių nedarbo lygis nėra aukštas, bet problema ta, kad išsilavinęs jaunimas dažnai dirba darbus, kuriems nereikia aukštojo išsilavinimo, dar dažniau dirba pagal netipines darbo sutartis ir patiria nepriteklių. Ir tai egzistuoja po to, kai aukštoji mokykla įtikino jaunus žmones „rengianti reikalingus specialistus“.

Būtina papildomai akcentuoti, kad aukštojo mokslo siekius lemia ne tik technologinis gamybos būdas ir darbo rinkos poreikiai, bet ir pati laisvo asmenybės vystymosi prasmė. Tikslinga pabrėžti du dalykus, kurie daro įtaką asmens kultūrinio ir ekonominio kapitalo prieštaravimo analizės turiniui. Pirmą, idėja, kad galima suderinti aukštojo mokslo kokybę ir jo prieinamumą, atrodo vis labiau neįgyvendinama. Visais atvejais dėti lygybės ženklą tarp aukštojo mokslo ir apsirūpinimo kultūrinio kapitalu negalima. Masinio aukštojo mokslo sąlygomis jo kokybė ne visada užtikrinama – pasitaiko broko. Tad ne visais atvejais, aukštosios mokyklos absolventams dirbant nekvalifikuotą ar mažai kvalifikuotą darbą, galima kalbėti apie perteklinį išsimokslinimą. Nors paprastai diplomas – institucionalizuotas kultūrinio kapitalo atvejis, byloja aukštą žinių lygį. Antra, darbo rinkoje taikomos žinios nėra vienintelė asmeninės ir socialinės gerovės sąlyga – visaverčiam gyvenimui būtinos ne tik su darbu susijusios žinios. Anot A. Giddens'o (2000), šiandien visaverčiam kasdieniam gyvenimui reikia ekspertinių žinių, kurios dėl išsimokslinimo skirtumų ne visada prieinamos.

Akademinio prekariato problemos atveju svarbi besikeičianti mokslų daktaro laipsnį įgijusių asmenų pasiūla ir paklausa. Galima mokslų daktarų „pertekliaus“ rizika. Žinių ekonomikos plėtra lėmė reikšmingą doktorantų ir mokslų daktarų skaičiaus augimą. Bet net išsivysčiusiose šalyse mokslų daktaro laipsnį įgijusių asmenų skaičius yra kelis kartus didesnis už atitinkamų darbo vietų skaičių, net jei skaičiuotume tokias darbo vietas versle ir valstybės tarnyboje. Pažymėtina, kad mokslų daktaro laipsnis tapo kai kurių elito grupių statuso išlaikymo forma. Reikšminga mokslų daktarų perprodukcijos aplinkybe tapo mokslininkų karjeros pokyčiai jos trukmės aspektu. Didėjanti tikėtina gyvenimo trukmė ir darbo jėgos ilgą amžius, be abejo, turi įtakos mokslininkų karjerai. Daugelis vyresnių nei 65 metų asmenų dirba toliau, ypač tai pasakytina apie mokslininkus. Naujų mokslų daktarų siekis pradėti mokslinę karjerą yra didesnis nei vyresnio amžiaus mokslų daktarų pasitraukimas iš darbinės veiklos. Tai apsunkina perėjimą iš podoktorantūros tyrėjo į saugią akademinę poziciją. Tiesa, menkesnio doktorantūros studijų finansavimo šalyse mokslų daktarų perteklius negresia.

Siekiant išvengti mokslų daktarų pertekliaus, veiksminga daktaro laipsnį įgijusių asmenis rengti įvairioms karjeroms, neapsiribojant moksliniais tyrimais ir pedagogine veikla akademijoje. Kai kuriose šalyse verslo įmonės reikalauja ir efektyviai įdarbina mokslų daktaro laipsnį turinčius asmenis. Deja, mokslų dak-

tarai ne visur pageidaujami, neretai jų naujų žinių kūrimo ir (ar) jų taikymo praktikoje įgūdžiai nebūtinai produktyviai naudojami. Vis dėlto daugelis šalių skatina doktorantūros, kaip akademijos reprodukcijos, sąlygą, naujas žinias ir jų taikymo įgūdžius vertina kaip išteklius, kuriuos turėtų naudoti valstybinis, privatus ir „trečiasis“ sektoriai, siekiantiesiems akademinės karjeros išlaikant kultūrinį lūkestį, kad tokia karjera turi savų privalumų.

Įsivyraujant projektiniam mokslinių tyrimų finansavimui, akademijai reikia profesionalų, kurie pasirūpintų projektiniu finansavimu ir valdytų mokslinių tyrimų projektus. Aukštosios mokyklos netikėtai atsidūrė situacijoje, kai yra daugiau išskirtinių mokslininkų ir jiems talkinančių specializuotų paramos tarnybų darbuotojų, o pedagoginių darbuotojų mažėja (Bossu, Brown, 2018). Paramos darbuotojų skaičius didėja ir dėl akademijos vadovų skatinimo jos struktūroje kurti inovatyvias verslo įmones. Sukūrus specializuotas paramos tarnybas ir atitinkamą valdymo struktūrą, šie darbuotojai įgyja vis didesnę, palyginus su akademiniais darbuotojais, galią. Kita vertus, mokslų daktaro laipsnį turintys asmenys eina kai kurias profesines pareigas, kurios yra tam tikra akademinio užimtumo alternatyva. Taip mažinamas akademinio prisotinimo lygis.

Prie akademijos prekarizavimo netiesiogiai prisideda ir tai, kad materialinis atlygis mokslininkui nėra absoliučiai vertingas, be to, mokslinių tyrimų ryšys su visuomene ir valstybe nėra nei tiesioginis, nei momentinis. Derėtų atminti R. Merton'o (1957) apibūdintos esminės atlygio už mokslinę veiklą formos – profesionalų, paprastai siauro rato itin kvalifikuotų kolegų, pripažinimo pradedant paprasčiausiomis nuorodomis mokslo darbuose ir baigiant tarptautinėmis premijomis. „[M]okslo siekis kultūriškai apibrėžiamas kaip visų pirma nesavanaudiškas tiesos ieškojimas ir tik antraeilis dalykas yra užsidirbti pragyvenimui“ (Merton, 1957, 659). Tikėtina, kad akademijos marketizavimo laikais būtina tam tikra R. Merton'o išvados korekcija.

Perdėti visuomenės ir valstybės lūkesčiai kuo greičiau patirti mokslinių tyrimų ekonominę, socialinę ir politinę naudą galų gale taip pat prekarizuoja akademiją. Jie dažnai kertasi su mokslininkų akademinų interesų autonomija, kuri, perdėtiems lūkesčiams nepasiteisinus, suvaržoma finansavimo ribojimais. Dėl to vėlgi labiausiai nukenčia pradedantieji mokslininkai. Teorinės žinios iškart netampa praktikos „kūnu“, nes mokslinis tyrimas turi savą logiką ir technologinę seką, kuri ne visada gali čia ir dabar reaguoti į aktualias praktikos problemas. Be to, ir praktikoje vėluojama taikyti mokslinius atradimus bei išradimus. Paprastai reikia tarpininkų: suinteresuotų asmenų ir organizacijų. Svarbiausia, mokslo tiesoms materializuoti būtini dideli finansiniai, materialiniai ir žmogiškieji ištekliai. O tam reikia laiko. Pastarasis „žiauriausiai“ reguliuoja mokslinių tyrimų rezultatų taikymą. Kadan gi moksliniai tyrimai paprastai nestovi vietoje – nuolat kaupiamos naujos žinios,

praktikoje neretai materializuojami jau ne naujausi moksliniai pasiekimai. Tai, žinoma, lemia visų nepasitekinimą: ir mokslininkų, ir jų žinias taikyti pasiryžusiųjų.

Dėmesį akademiniam prekariatui paskatino Ekonominio bendradarbiavimo ir plėtros organizacijos (EBPO) pranešimas *Reducing the Precarity of Academic Research Careers* (OECD, 2021). Nors EBPO pranešimas sutelktas ties podoktorantų karjera ir didesnio dėmesio kitų tyrėjų karjerai neskiria, jo aktualumas šią ribą peržengia. Pirma, dėl akademinio prekariato problemos ilgalaikiškumo išsivysčiusių šalių akademijoje pripažinimo. Antra, dėl rekomendacijų, kaip siekti tyrėjų gerovės, kurti įvairesnes, teisingesnes ir įtraukias tyrimų sistemas, pritraukti ir išlaikyti geriausius akademinis talentus bei užtikrinti mokslo kokybę: 1. Gerinti darbo sąlygas ir siūlyti skaidresnes, labiau prognozuojamas ir lankstesnes karjeros galimybes podoktorantams. 2. Siūlyti daugiau profesinio tobulėjimo galimybių podoktorantūros laikotarpiu. 3. Skatinti diegti lygių galimybių, įvairovės ir įtraukties principus tyrėjų karjerose, nustatant esamą šališkumą ir sprendžiant kilusius iššūkius. 4. Užtikrinti geresnę tyrimų vertinimo ir finansavimo bei žmogiškųjų išteklių valdymo politikos tikslų tarpusavio sąveiką. 5. Tobulinti institucines praktikas, kurios siejamos su žmogiškųjų išteklių tyrimuose valdymu. 6. Skatinti tyrėjų tarpsektorinį mobilumą. 7. Remti tyrėjų tarptautinį mobilumą. 8. Plėtoti tyrėjų karjeros įrodymų bazę. 9. Įtraukti visus suinteresuotus asmenis į tyrėjų karjeros valdymą ir koordinavimą bei užtikrinti koordinuotą, sisteminių veikimą.

3. Neoprekariato transformacinis potencialas ir akademinio prekariato vaidmuo

Analizuodamas neoprekariato transformacinį potencialą vadovaujuosi nuostata, kad neoprekariatas nepasiekė susvetimėjimo, izoliacijos, vienišumo ir nusi-vylimo ribos, kai socialiai silpnesnieji negrįžtamai pasitraukia iš viešųjų veiklų. Įvertinu ir tai, kad socialinė-ekonominė nelygybė perauga į politinę nelygybę, kuri reikšmingai riboja socialiai silpnesniųjų politinį dalyvavimą (Dahl, 2006). Be to, pažymiu, kad akademinis prekariatas yra mažoji neoprekariato dalis, tad kalbėti apie akademinio prekariato transformacinį vaidmenį prasminga tik bendrame neoprekariato socialinio ir politinio transformacinio potencialo apibūdinimo kontekste. Kartu būtina pažymėti akademinio prekariato kodalyvavimo transformacijoje ypatumus.

Neoprekariatas patiria socialinio statuso disonansą, tačiau išliekant dabartinei kapitalo galiai ir valstybę valdantiesiems, neoprekariatas praktiškai neturi galimybių pakeisti savo statusą, visuomenės socialinėje struktūroje išlieka jos apačioje. Neoprekariato transformacinis potencialas – veiklos keičiant socialinių ir politinių jėgų santykį – susijęs su jo neišvengiama pastanga, remiantis kultūrinio kapitalu,

siekti ekonominio aprūpinimo, socialinio statuso ir įtakos valstybės valdymui. Tai lėtas procesas, kai būtinas neoprekariato, kaip kolektyvinio veikėjo, susitelkimas.

Neoprekariatas yra dabarties visuomenių struktūrinis elementas. Tik klausimas, kokio tai masto socialinės struktūros elementas? Klasikinė socialinė klasė, kitų klasių dalis, socialinis sluoksnis ar socialiniai sluoksniai? Bet prieš svarstant neoprekariato ir bendrai prekariato perspektyvas transformuoti socialinę ir politinę tvarkas, svarbu atsakyti į klausimą, prekariškumo reiškinys ilgesnėje perspektyvoje įveikiamas ar neįveikiamas? Prekariškumo ilgalaikiškumą lemia vyraujantis postindustrinis technologinis gamybos būdas ir beribio turto kaupimo ekonominė sistema, tam reikia „lanksčios darbo jėgos“. Geresnio gyvenimo viltys neišsipildo ne tik dėl nestabilaus darbo ar sulėtėjusios pasaulinės ekonomikos, bet ir dėl politinių sprendimų (per)skirstant viešąsias gėrybes. Būtent politiniai sprendimai leidžia rinkos ekonomikai būti už visuomenės ribų, menkai reaguojant į visuomenės socialinius poreikius.

Ne mažiau reikšminga prekariškumo ilgalaikiškumo sąlyga yra reprodukuojama socialinė-ekonominė nelygybė (Barterls ir kt., 2023). Žinome, kokia yra nepritekliaus ir pertekliaus dinamika, lyginat 20 proc. skurdžiausių ir 20 proc. turtingiausių gyventojų pajamas. Galima gana kritiškai reaguoti į mano nuomonę dėl jau 50 metų iš esmės sustingusios pasaulinės ekonomikos, tiksliau, dėl ekonominio augimo ir tik su juo susijusių vilčių pabaigos, tačiau tol, kol, pavyzdžiui, ES šalių vidutinis metinis ekonomikos augimas svyruoja ties 1–2 proc. riba, socialinių silpnesniųjų sluoksnių ekonominė padėtis iš esmės nesikeis. Problemos rimtumą atskleidžia, pavyzdžiui, Vokietijos švietimo ir mokslo profsąjungos pastangų 2020–2022 m. sumažinti vidurinės grandies akademiųjų darbuotojų terminuotų ar neterminuotų visos darbo dienos darbo sutarčių dalį rezultatai – tokių sutarčių sumažėjo nuo 92 proc. iki 84 proc. (Frielinghaus, 2022). Ekonominės prekariškumo panaikinimo perspektyvos gana ribotos. O kur dar politinės valios stygius, kai socialiai stipriesiems ekonominio nuosmukio laikotarpiu patiems ima stigtį. Ne veltui vis dažniau teigiama apie autoritarizmo elementus net senosiose demokratijose. Demokratijų išlikimas nėra savaime suprantamas (Levitsky, Ziblatt, 2019; Bartels ir kt., 2023). Mes žinome, kaip demokratija veikia ekonominio augimo sąlygomis, o dabar pradėdame aiškintis, kaip ji tegali veikti ilgalaikio ekonominio nuosmukio sąlygomis. Socialinės sutarties keitimas politine gana ribotas: politine valia suteikus pilietines teises visiems, kad šios teisės veiktų, reikia jas aprūpinti ekonominiu ir kultūriniu kapitalu. Tik taip galima išvengti visuomenės poliarizacijos ir lemtingų konfliktų.

Prekariato, mūsų tyrime – neoprekariato vaidmuo socialinės ir politinės transformacijos procesuose dažniausiai aptarinėjamas svarstant klausimą, jis sudaro naują socialinę klasę ir turi atitinkamą tapatybę ar yra savotiška „invazinė rūšis“,

būdinga visoms socialinėms klasėms? „Invazinės rūšies“ klausimu šioje publikacijoje suformuluosiu tik kelis teiginius. Manau, kad analitinės pastangos neoprekariatą „apgyvendinti“ visose socialinėse klasėse yra neoprekariato socialinio statuso ir jo socialinės kilmės neskyrimas. Iš tikrųjų neoprekariatas yra kilęs iš visų socialinių klasių, tačiau ilgainiui praradęs savo buvusias socialines pozicijas.

G. Standing'as (2011; 2014; 2018) prekariatui suteikia naujos socialinės klasės statusą. A. Vatansever (2023) teigia, kad būtent prekariškumas yra naujos socialinės klasės požymis. Zh. T. Toshchenko (2018), teorizuodamas prekariatą kaip naują socialinę klasę, jos dabartį apibūdina protoklasės terminais. Kiti tyrėjai (Castel, Dörre, 2009; Dörre, 2014; Dryžaitė, 2017; Guogis, Rakšnys, 2017a) neigia prekariatą kaip klasę, atkreipdami dėmesį į prekariato, o mes – į neoprekariato nevienalytiškumą ir marginalumą, tačiau visi matome skirtinguose socialiniuose sluoksniuose plintantį prekarizavimo procesą ir prekarijais tapusių žmonių išstūmimą į žemesnio socialinio statuso pozicijas. Prekariato apibūdinti klasikiniiais socialinės klasės terminais negalima dėl kelių priežasčių.

Postindustrinės, itin diferencijuotos ir individualių pasirinkimų valdomos visuomenės klasės, net ir tos, kurios buvo žinomos XX amžiaus viduryje, turėtų būti ne atrastos, o išrastos. Dabarties socialiniams junginiams sudėtinga pritaikyti klasikinius priklausymo socialinei klasei požymius: 1) vienoda ar labai panaši pozicija dėl darbo pasidalijimo ir santykio su nuosavybe; 2) ypač gausi socialinė klasė ir didžiulis pačių socialinių klasių baigtinis skaičius; 3) panašus gyvenimo būdas. Tokių gausių socialinių junginių, dar įtraukiant ir 4) atitinkamos bendros tapatybės požymį, dabarties itin diferencijuotoje darbo rinkoje ir visuomenėje praktiškai nėra. Jei visuomenės socialinės diferenciacijos tendencija iš tiesų yra negrįžtama, kolektyvinių veikėjų klausimas tampa ypač aktualus. Prieštaringas ir (neo)prekariato, kaip naujos vidurinės klasės, teorizavimas.

(Neo)prekariato, kaip naujos vidurinės klasės, teorizavimo atveju (Alonso ir kt., 2016) reikėtų kalbėti apie (neo)prekariato vyravimą visuomenėje. Bet kalbant apie kiekybinę prekarizavimo perspektyvą, nereikėtų tikėtis vadinamosios „2/3 visuomenės“, kaip būta gerovės valstybės „aukso amžiuje“, XX a. 8–9 dešimtmečiais, perspektyvos. Jeigu vidurinė klasė, apibūdinama kaip didžiausia artimų „socialinių giminaičių“ klasė, laiduojanti visuomenės stabilumą, nesudaro didžiosios visuomenės dalies, t. y. 60–70 proc., jos stabilizuojantis efektas yra menkas arba jo apskritai nėra. Straipsnio pirmoje dalyje nurodėme gerokai mažesnę (neo)prekariato skaičių. Dažnai teigiama, kad vidurinė klasė naikinama „iš viršaus“ – nepalankiais mokesčių politikos sprendimais, ekonominiais darbo užmokesčio ribojimais ir pan. Tačiau vidurinė klasė, bent jau kaip „2/3 visuomenė“, naikinama ir „iš apačios“ – (neo)prekarijų gretos yra vidurinės klasės naikinimas „iš apačios“, ribojant jos reprodukciją. Vidurinės klasės nykimu galima aiškinti

vis dažnesnius socialinius neramumus ir politinį nestabilumą. Bet yra teigiančiųjų, kad intensyviai vartojančios vidurinės klasės nykimas yra veiksminga alternatyva ekologiškai krizei ir palankus ekonominiam postaugimui (Alonso ir kt., 2016).

Projektuoti (neo)prekariatą kaip naująją vidurinę klasę reikėtų prognozuoti jei ne didžiosios, tai bent labai didelės visuomenės dalies virsmą neaprupinta ir nestabilia. Plėtoti prekariato virsmą vyraujančia visuomenės klase neperspektyvu vien jau todėl, kad kultūriškai aprūpintas prekariatas – neoprekaritas iki tol pareikalas, perfrazuojant R. Dahrendorf'ą, savo dalies visuomenėje ir valstybėje, juolab kad tokiam reikalavimui suformuluoti jam nereikia pasitelkti kitų klasių išsilavinusių atstovų ar „svetimų“ politinių partijų, pasišovusių atstovauti jo interesams. Tokiam reikalavimui įgyvendinti, išliekant esamoms turto ir valdžios padalijimo disproporcijoms, nereikia nė ryškesnio ekonominio augimo, tik teisingesnio turto pasidalijimo. Didelės socialinės-ekonominės nelygybės išlikimas byloja, kad ekonominis augimas nereiškia visos visuomenės gerovės augimo.

Socialinės klasės sąvoka socialiniuose moksluose vartojama „atsargiai“ dar ir todėl, kad jos turinyje yra ne tik stratifikacijos – socialinio susisluoksniavimo ir jo reprodukcijos, bet ir socialinių sluoksnių tarpusavio santykių, taip pat konfliktinių, motyvų. Pastarasis asocijuojasi net su marksistine klasių kovos teorija. Nesant reikalo grįžti prie marksistinio klasių konflikto supratimo, marksistinė susvetimėjimo, žmogui tapus preke, supratimo tradicija (žmogaus esmės praradimas darbo rinkoje ir pačiame darbo procese, kai galiausiai nei darbo produktai, nei pati gamyba jam nebeprklauso, o jis pats tampa viena iš prekių rūšių, taigi pirkimo ir pardavimo objektu) išlieka aktuali socialinės-ekonominės ir politinės emancipacijos priežastis. Emancipacija negalima be to, ką K. Marx'as vadino „klasės savyje“ virsmu „klase sau“. Skirtis tarp mūsų teorizuojamo kolektyvinio veikėjo „savyje“ ir „sau“ fazių yra jo interesų, vadinasi, socialinės-ekonominės ir politinės padėties priežasčių nesuvokimas arba suvokimas, jo interesų sutapimo arba nesutapimo su kitų kolektyvinių veikėjų interesais apibūdinimas, pagaliau, emancipacinis pasyvumas arba aktyvumas. Kolektyvinis veikėjas sau – ne tik savo socialinės padėties fizinis pajutimas, bet ir refleksija.

Apibendrinant prasminga kalbėti apie panašią socialinę-ekonominę padėtį turinčių socialinių darinių nuolat kintančius konglomeratus, kurių dalyviai ne tik keičiasi, bet ir konkuruoja dėl saugesnės socialinės padėties. Tokios situacijos atvejais yra prekariatas, įvairuojantis bent jau tradicinio ir neoprekaritato skirtimi. Žinoma, negalima atmesti šių socialinių darinių politinio solidarumo. Tam tikri šio proceso požymiai matomi ir dabar. Tačiau šiuo metu tai labiau pasireiškia nepasitenkinimo solidarumu, o ne savo socialinės padėties priežasčių ir bendrų interesų suvokimu. Metodologiškai perspektyvu postindustrinėje visuomenėje pasirinkti mažesnių nei industrinės epochos kolektyvinių veikėjų prieigą. Kadangi tokių kolektyvinių vei-

kėjų skaičius nėra baigtinis, siekdami mūsų dėstymo glaustumo iškart pereikime prie „rizikos klasių“ apibūdinimo. Kartais vartojama ir „pavojingų klasių“ metafora, bet paties termino kilmė ir dabartinė vartoseną susijusi su kriminaliniais sluoksniais.

„Rizikos klasė“ netapati klasikinei socialinei klasei, todėl atkreipkime dėmesį, kad dažniausiai vartojama daugiskaita – „rizikos klasės“. „Rizikos klases“ sudaro žmonės, kategoriškai nepatenkinti savo socialine-ekonomine padėtimi ir nepripažįstantys dabartinių valstybę valdančiųjų, kaip tinkamų tai daryti. Politinis ir ekonominis elitas nesugeba užmegzti santykių su „rizikos klasėmis“, jas neigia arba gąsdina jų radikalumu. „Rizikos klasių“ veiksmai nenuspėjami ir kelia potencialią ar tiesioginę grėsmę socialiniam stabilumui, t. y. gali nutraukti įprastą visuomenės ir valstybės raidą. Ypač tada, kai viena ar kita „rizikos klasė“ iš „klasės savyje“, t. y. nesuvokiančios nė savo vientisumo, nė savo bendrų interesų, tampa „klase sau“, t. y. artikuliuoja savo interesus ir pareiškia pretenzijas į savo dalį visuomenėje bei valstybėje. Reikia pabrėžti, kad šiame dėstyme „rizikos klasės“ neapima R. Dahrendorf'o (1994) „užribio“ žmonių, praradusių visus santykius su visuomene ir valstybe, t. y. „nugrimzdusių į visuomenės dugną“, o iš tikrųjų praktiškai „nesamų“. Nors kartais šį skirtumą nelengva nubrėžti. Beje, G. Standing'as (2011), kaip jau minėjome, nurodo tokią prekariato tapatybę: neturi jokių ryšių nei su valstybe, nei su visuomene. Kas tada yra „visuomenės dugnas“, jeigu ne jokių ryšių neturintys žmonės? Nors pats G. Standing'as prekariato nelaiko „socialiniu dugnu“, kuris socialinėje struktūroje yra žemiau prekariato. Juolab neoprekariato negalima tapatinti su „užribio klase“, arba G. Standing'o (2014) apibūdintu liumpenprekariatu, t. y. žmonėmis, kurie iš tikrųjų neturi ryšio su visuomene ir valstybe, o to ryšio praradimas jau negrįžtamas. Neoprekariatas nesirengia „nusėsti“ visuomenės dugne.

Konfliktologijos požiūriu „nėra ypatingos prasmės sureikšminti socialinių struktūrų esminio susiskaldymo, jeigu iš jo nekyla jokie socialiniai susirėmimai“ (Dahrendorf, 1996, 238). Teigi, kad neoprekariatas gali tapti konfliktiška „rizikos klasių sau“ socialine ir politine jėga. Ne tik hipotetiškai galima teigti, kad kultūrinio požiūriu turtingi, bet nepalankioje ekonominėje padėtyje gyvenantys žmonės gali reikalauti savo dalies visuomenėje. E. Girardi (2026), tirdama prekariatą 13-oje Vakarų Europos demokratijų, nustatė, kad prekariškumas skatina polinkį protestuoti. Kultūrinio kapitalu disponuojančių neoprekarijų atžvilgiu negalima kartoti senojo teiginio, kuris tiko tradiciniam prekariatui apibūdinti: kuo individai labiau nepasiturintys, tuo labiau jie negali susitelkti kolektyviniams veiksams, išreikšti savo interesų ir pareikalauti savo dalies visuomenėje ir valstybėje. Klausimas būtų toks: koku būdu neoprekariatas pareikalaus savo dalies visuomenėje – nuosaikais spaudimo valdantiesiems ir socialiai stipriesiems ar radikalių, gal net

ekstremistinių veikslių būdu? Tai – klausimas ir demokratijoms, kuriose apstu kultūrinis kapitalu disponuojančių „rizikos klasių“.

Galima ir prasminga perskirti, bet galiausiai neatskirti neoprekariato ir tradicinio prekariato. Perskirti, bet galiausiai neatskirti neoprekariato ir jo segmento akademinio prekariato sudėtinga. Socialinės transformacijos požiūriu akademinis prekariatas negali atlikti bent kiek svarbesnio vaidmens, kadangi jis neskaitylingas, greičiau mažas. Tiesą sakant, kaip jau esame pažymėję, duomenys apie akademinio prekariato kiekybę yra prieštaringi. Kartu akademinio prekariato vaidmeniui politinėje transformacijoje turime būti atidesni, ypač jei į akademinio prekariato vaidmenį politinėje transformacijoje žvelgtume per neoprekariato „rizikos klasių savyje“ virsmą „rizikos klasėmis sau“ prizmę. Nors kryptingų akademinio prekariato politinio aktyvumo mokslinių tyrimų nėra, prekariato, neakcentuojant jo kultūrinio kapitalo skirtumų, politinio aktyvumo tyrimams reikšmingos E. Girardi (2024; 2026) publikacijos.

Politinė situacija demokratijose klostosi persipinant dviem procesams. Kapitalizmo sukurta ekonominė nelygybė neišvengiamai skatina ne tik socialinę, bet ir politinę nelygybę tarp demokratiškos šalių piliečių, dėl ko demokratijai, kaip daugumos valdžiai, kyla grėsmė. Jau bent du dešimtmečius „sisteminėmis“ vadinamos politinės partijos stumiamos iš valdančiųjų pozicijų, vadinamųjų „nesisteminė“ politinių partijų. Ilgainiui gali nutikti taip, kad radikaliomis dabar vadinamos politinės partijos, o tokios jos tampa net ne savo valia, kadangi dėl esamos politinės nelygybės negali paneigti visuomenės pasitikėjimą prarandančių dabar valdančių centro dešinės ir centro kairės politinių partijų ir pralaužti XX amžiaus paskutiniame ketvirtyje susiklosčiusio uždaro liberalaus demokratinio konsensuso valdymo rato.

Demokratijos atsparumo tyrimuose konkurencinga analitine prieiga tapo visuomenės poliarizacijos liberaliose demokratinėse šalyse priešasčių ir pasekmių apibūdinimas (Levitsky, Zabllat, 2019). Visuomenės poliarizacija yra kraštutinio socialinio konflikto atvejis. Bet ne demokratija, o rinkų laisvės ir teisės, liberalizmo perteklius skaldo ir supriešina visuomenę. Kai tik liberaliose demokratijose ima telktis bent kiek didesnė dauguma, pasisakanti prieš valdančiuosius ir jų politinį kursą, ji pavadinama populistine, taigi neišmanančia, gaivališka ir radikalia ar net ekstremistine. „Mes neleisime radikalioms jėgoms piktnaudžiauti socialinėmis problemomis“ – dažnas liberalaus demokratinio konsensuso partijų teiginys. Lyg ne jos pačios būtų tokių problemų neišsprendusios ar naujų nesukūrusios. Atsiranda kitų sprendimų – ir politinio spektro dešinėje, ir kairėje.

Moksliniame diskurse savotiška mantra tapo teiginys, kad politika tampa vis sudėtingesnė ir racionališkesnė, t. y. profesionalėja ir technokratėja, dėl ko menksta politinis piliečių dalyvavimas. Naujausia šios mantrės versija yra postdemokrati-

jos teorija – lyg tai valdantieji gali laikytis demokratinio valstybės valdymo principų ir be kiek didesnio visuomenės dalyvavimo politikoje bei valdančiųjų kontrolės (Crouch, 2011). Neoprekariato iškilimas tokios perspektyvos nepatvirtina. Neoprekariatas, ypač akademinis, disponuoja žiniomis, kurių nepakanka, norint gliaudyti „sudėtingą politiką“. Dabartiniai „politikai technokratai“ patirs stiprų šoką, neoprekariato „rizikos klasių“ užsisklendimą „savyje“ pakeitus veiksams „sau“. Neoprekariato „rizikos klasės“ ims masiškai reikalauti savo dalies visuomenėje ir valstybėje, telksis ne tik į socialinius protesto judėjimus, bet ir kurs savo politines organizacijas, dalyvaus politiniuose rinkimuose. Tai bus galingas postdemokratiškos paneigimas.

Teorizuojant neoprekariato politines transformacijas nuogaustaujama dėl grėsmės demokratinėi santvarkai. Kadangi neoprekariatą dabar sudaro daugiausia jauni žmonės, vertingas yra M. Czuba ir R. Muster'io (2024) Lenkijos jaunojo prekaritato tyrimas. Pirmiausia nustatyta, kad jauni prekarijai, nepaisant demokratijos nepajėgumo spręsti dalies socialinių ir ekonominių problemų, yra palankūs demokratinėi politinei santvarkai. Antra, minėti mokslininkai kritiškai atidūs teiginiui dėl išsimokslinuso prekaritato skaitlingumo, kai NEET jaunimo (nedirbančio, nesimokančio ir mokymuose nedalyvaujančio) dalis 15–29 m. ir 15–34 m. amžiaus kohortose Graikijoje yra 17,3 proc. ir 57,7 proc., Kipre – 13,9 proc. ir 55,8 proc., Danijoje – 8,6 proc. ir 55,5 proc., Ispanijoje – 16,35 proc. ir 48,2 proc., Jungtinėje Karalystėje – 14,6 proc. ir 44,6 proc., Airijoje – 8,5 proc. ir 39,7 proc., Slovėnijoje – 8,8 proc. ir 35,9 proc., Italijoje – 15,2 proc. ir 32,5 proc. Trečia, šie mokslininkai suformulavo tris jaunojo prekaritato poreikių tenkinimo demokratinėse valstybėse scenarijus. Pirmajame numatoma tęsti socialinę politiką ir taikyti mažo jaunosios kartos politinio atstovavimo priemones, kurias iki šiol demokratinės vyriausybės taikė jauniems prekarijams, viliantis, kad laisvoji rinka ilgainiui sureguliuos problemą. Tai gali sukelti jaunų žmonių pasipriešinimą, tačiau maištas mažai tikėtinas dėl jų socialinės atsakomybės ir lyderystės stokos. Antrasis scenarijus susijęs su perėjimu nuo demokratinės prie nedemokratinės politinės tvarkos, kuriai prekarijų poreikiai yra nesvarbūs. Galimas maištas būtų užgniauztas jėga. Trečiasis scenarijus numato didesnę demokratinę vyriausybę vaidmenį, naują demokratinę vyriausybę požiūrį į jaunų prekarijų poreikių tenkinimą, naujos socialinės politikos formavimą, be to, paskatas prekarijams aktyviau dalyvauti formuojant tokią politiką. M. Dzuba ir R. Muster'is mano, kad labiau tikėtini trečiasis ir pirmasis scenarijai, nors patys daugiausia argumentų pateikia trečiojo scenarijaus perspektyvai.

Kartu XXI amžiaus pradžioje amerikiečių ir vokiečių mokslininkai (Abramson, Aldrich, Rohde, 2002; Falter, Schoen, 2005) nustatė, kad vis daugiau išsilavinusių žmonių nedalyvauja rinkimuose, nes jiems nepriimtinos vidutinybių pastangos

siekti valstybės valdymo galių. Dalies gebančių racionaliai mąstyti piliečių pasitraukimas iš politinės veiklos demokratijos atsparumo požiūriu yra „pravaikšta“. Tačiau, manykime, kad tai laikina situacija – kol neįvyko vienos ar kitos „rizikos klasių“ konglomeracijos virsmas „klase sau“. M. Castells'o (2006) teigimu, „veikiančių kitapus vyraujančios politinės sistemos“ piliečių santalkų, nusivylusių liberaliu demokratiniu konsensu ir manančių, kad „uždaro rato“ principu besikeičiantys „sisteminiai“ valdantieji yra netinkami valdyti valstybę, sugrįžimas „šiapus“ nėra savaime suprantamas. Kol kas tokios santalkos, kaip „rizikos klasės“, tik ignoruoja valdančiuosius, kartais juos neigia, tačiau dėl to jos dar netampa „klasėmis sau“ – nesiima savo interesų įgyvendinimo veiksmų. Tačiau tikimybė, kad gebantys racionaliai mąstyti piliečiai negrįžtamai pasiliks kitapus politinės sistemos, yra nedidelė, kitaip jie ignoruotų ne tik savo kultūrinį kapitalą, bet ir savo saugumą. Tuo metu, kai kapitalizmas jaučiasi savipakankamas ir „ekonomiškiausia ekonomika“, o liberali demokratija vadina save geriausia politinio valdymo forma, jiems netikėtai ir nelauktai ramybę gali sudrumsti politiškai aktyviai imančios veikti neoprekariato „rizikos klasės“. Pavyzdžiui, į gatves ir aikštes išėjęs Lietuvos kultūrinis ir prie jo prisidėjęs kitų „rizikos klasių“ neoprekariatas reikšmingai sutrikdė politinį elitą. Politinio darbo pasidalijimui reikšmingas ir gerovės lygis. Esant aukštesniam gerovės lygiui ir mažesnei socialinei-ekonominei nelygybei, politinio darbo pasidalijimas ryškesnis, kadangi vyrauja pasitikėjimas valdančiais, valstybės institutais apskritai, o esant žemesniam gerovės lygiui ir didesnei socialinei-ekonominei nelygybei – priešingai, didėja neprognozuojamas piliečių dėmesys politiniams procesams. Tai viena vertus.

Antra vertus, ir tai jau nepriklauso tik nuo paties neoprekariato. Politinės partijos dairosi į (neo)prekariatą. Šios rinkėjų grupės atstovavimas gali būti naudingas valstybės valdymo siekiančioms politinėms partijoms (Girardi, 2026). Politinių partijų dėmesio sulaukia ir akademinis prekariatas. Vokietijos CDU pasisako už 50 proc. nuolat dirbančių akademinių darbuotojų, SDP, „Žalieji“ ir FDP remia Švietimo ir mokslo profsąjungos šūkį: „Nuolatinės pareigos nuolatinėms užduotims“ (Frielinghaus, 2022).

Nors teoriškai neoprekariatas turėtų telktis apie kairiąsias politines partijas (Girardi, 2026), šio politinio spektro partijos yra susikompromitavusios – juk joms valdant atsirado ir išlieka prekariškumas bei prekariatas. Buvusios įtakingos socialdemokratų partijos XX a. pabaigoje prisijungė prie *isteblišmento* gretų ant darbininkų judėjimo pečių. Socialdemokratija nenorėjo iškeisti parlamento ir vyriausybės biurų į gatves ir aikštes, kad įvykdytų savo misiją išreikšti ir suvienyti socialiai silpnesniųjų sluoksnių interesus. Šie sluoksniai tai supranta ir palaiko radikalias politines jėgas. Dėmesį (neo)prekariatui rodo radikali nedemokratinė ir antidemokratinė politinė partija ir, tiesą sakant, sulaukia palaikymo. Tokį ryšį galima

aiškinti neigiamais abiejų pusių gyvenimo pasakojimais, metamais iššūkiams esamoms ekonominei, socialinei ir politinei tvarkoms.

Neoprekariato „rizikos klasės“ į politiką įsitrauks nebūtinai tradicinėmis politinės organizacijos formomis. Tikėtina, kad neoprekariatas, pasižymintis didesniu žinojimu grindžiamu kultūriniu kapitalu, rinksis ne *įprastas* politinio telkimosi formas (dalyvavimas rinkimuose, mitinguose ar streikuose). Kultūriniu kapitalu apsirūpinusiam, informacine ir technologine prasme išprususiam neoprekariatui, nors ir išblaškytam nestabilios darbo rinkos, bedarbystės ir kitokio nepritekliaus, gali neprireikti tradicinių politinio telkimosi formų, fizinio telkimosi išeinant į gatves ir aikštes, jis geba pasinaudoti skaitmeninėmis telkimosi priemonėmis ir bandyti paneigti vadinamąsias sisteminės politinės jėgos demokratinį rinkimų būdą.

Tad koks yra akademinio prekariato vaidmuo neoprekariatui bendrai reikalaujant savo dalies visuomenėje ir valstybėje? Akademinis prekariatas visuomenėje bei valstybėje kiekybiškai nereikšmingas ir linkęs greičiau į oportunistinę nei į savarankišką, juolab bent kiek radikalesnę transformacinę veiklą. Akademija neoliberalizmo padarinius suvokia, tačiau mobilizuotis kolektyviniams viešiesiems veiksams nesugeba ir to nedarys dėl akademinio darbo pobūdžio, kurį jau apibūdino antroje straipsnio dalyje. Čia pridurtina tai, kad akademiniam prekariatui pasitraukus iš bibliotekų bei laboratorijų ir tikrąja to žodžio prasme išėjus į gatves reikalauti savo dalies visuomenėje bei valstybėje, sutriktų akademinio elito reprodukcija, kuri be akademinio prekariato kryptingų akademinės karjeros siekių negalima. Akademinė darbininkija viliasi tapti akademinio elitu. Pridurtina ir tai, kad akademijos perdėm individualistinė kultūra reikšmingai riboja veiklas, kur būtinos kolektyvinės pastangos; kūrybinė veikla pati savaime kolektyviniams veiksams nesutelkia. Taigi akademinis prekariatas išsiskiria savo nuosaikumu. Tad jis greičiau rinksis oportunistinę nei imsis politinių transformacinių veiksmų. Be to, didesnio dėmesio verti T. Crew (2020) ir A. Vatansever (2023) akademinio prekariato politinio transformacinio vaidmens tyrimai. T. Crew formuluoja prielaidą, kad iš darbininkų klasės kilusi akademinio prekariato dalis, kaip ir apskritai mokslininkai, gali būti atidesnė savo emancipaciniams tikslams ir nepasižymėti oportunistinėmis pažiūromis. Anot A. Vatansever, akademinis prekariatas, negalėdamas telktis kolektyviniams veiksams pačioje akademijoje, prekariškumui priešinas daugiausia dėdamas individualias pastangas kolektyvinėse veiklose už akademijos ribų. Akademinis prekariatas individualiomis pastangomis prisijungia prie „sisteminių partijų“. Tai neturi didesnės reikšmės nei socialinei, nei politinei transformacijai. Tačiau likusio „nesisteminio“ ir išprususio prekariato – neoprekariato pakanka politinės tvarkos transformavimui pradėti, akademinio prekariato dalyvavimas jam nelabai aktualus.

Išvados

Pelno ir turto siekiais grindžiama ekonominė sistema, postindustrinio gamybos būdo darbo vietoms bei darbuotojams keliama reikalavimai ir stipresnių socialinių sluoksnių kontroliuojamos valstybės lėmė prekariškumo būseną ir sukūrė prekariato „rizikos klases“. Tie patys „veikėjai“, sudarę masinio aukštojo mokslo galimybes, sukūrė ir neoprekariatą – kultūrinį kapitalą sukaupusius, bet ekonominio kapitalo stokojančius žmones. Neoprekariato gretų augimą reikšmingai papildė disproporcija tarp didesnio skaičiaus masinio aukštojo mokslo sistemoje parengtų aukštos kvalifikacijos darbuotojų ir mažesnio darbo vietų skaičiaus aukštųjų ir vidutinių technologijų sektoriuose. Prie šios disproporcijos masto prisidėjo asmeniniai ir šeimų didesnio kultūrinio kapitalo siekiai, kurie, esant masinio aukštojo mokslo galimybių, minėtų „veikėjų“ kontrolei nebepaklūsta. Darbo rinkos tendencijos ir aukštojo mokslo siekiai griežtai nėra susiję. Valstybė atsakomybę už išsilavinusių žmonių „perteklių“ perkelia aukštosios mokykloms, absolventams ir jų šeimoms. Tačiau bet kuriuo atveju prekariato struktūroje vyksta esminis pokytis – kultūrinio ir ekonominio kapitalo stokojančius žmones keičia kultūrinio kapitalu apsirūpinę, bet bent kiek didesnio ekonominio kapitalo sukaupti negalintys žmonės – neoprekariatas. Neoprekariatas būdingas ir akademijai.

Darbo ir visuomenės prekarizavimas griauja visuomenės socialinę struktūrą „iš apačios“ pirmiausia, ypač neoprekariato gretų augimo atveju, pertraukdamas vidurinės klasės reprodukciją. O šios klasės kiekybinis susitraukimas, taip pat ir dėl neigiamo poveikio „iš viršaus“ aukštesniųjų ir žemesniųjų klasių naudai, reikšmingai riboja jos stabilizuojantį socialinį ir politinį vaidmenį. Tačiau teiginiai apie (neo)prekariato susitelkimą ties kiekybiškai vyraujančia, praktiškai nauja vidurine klase neatlaiko kritikos: 1. Tai būtų nepatenkintų gyvenimu žmonių visuomenė. Jeigu klasikinė vidurinė klasė yra patenkinta gyvenimu ir jį savo darbu susikuriantys žmonės buvo visuomenės stuburkaulis, garantuojantis jos socialinį ir politinį stabilumą, tai tokios perspektyvos siejimas su neoprekariatu reikštų, kad visuomenėje vyrauja gyvenimu nepatenkinti žmonės ir reiškiasi socialinio bei politinio nestabilumo tendencijos. 2. Metodologiškai nepagrįstas industrinės epochos klasinės socialinės struktūros vaizdinys. Labai didelių socialinių junginių, tokių, kad jų skaičius būtų baigtinis, tapatybė postindustrinėje modernybėje negali susiklostyti dėl didelės darbo vietų bei darbo rinkos diferenciacijos ir gyvenimo individualizavimo. Tad prasmingiau orientuotis į mažesnius kolektyvinius veikėjus. Nors pats klasės terminas tebevertojamas, šiuo atveju – „rizikos klasių“. 3. Net jei neoprekariato, dabar pasiskirsčiusio „rizikos klasėse savyje“, raidoje pasireikštų tendencija telktis į kažką panašaus į naują vidurinę klasę, jo kultūrinio kapitalo dėka greičiau atsirastų „rizikos klasių sau“ savivoka ir atitinkami jo socialinę-eko-

nominė ir politinę padėtį keičiantys veiksmai. Neoprekariatas greičiau išsikovos savo dalį visuomenėje bei valstybėje ir taps „vidurinės klasės“ ekvivalentu. Juk ne veltui vis dažniau teigiama: arba mažesnė socialinė-ekonominė nelygybė, didesnis saugumas arba radikalūs politiniai pokyčiai.

Teorizuojant neoprekariatą būtina tikslinti teiginį apie didėjančią skirtį tarp žmonių, kurie yra įgiję aukštąjį mokslą, ir tų, kurie tokio išsilavinimo neturi. Situacija tokia, kad dalis turinčiųjų aukštojo mokslo diplomus atsiduria tokioje pat socialinėje-ekonominėje padėtyje, kaip ir tokių diplomų neturintieji. Tačiau išlieka pirmųjų galimybės savo kultūrinio kapitalo dėka patiems pakeisti savo padėtį. Tradicinis prekariatas vienas pats to padaryti negali.

Iš pirmo žvilgsnio perspektyvus akademinio prekariato vaidmuo transformuojant visuomenės socialinę sąrangą ir valstybės politinę tvarką iš tikrųjų yra ribotas dėl kelių priežasčių. Pirmą, akademinis prekariatas bendroje prekariato struktūroje sudaro menką dalį. Ir čia jo vaidmuo prilygsta tik vienos naujos, bet mažos „rizikos klasės“ atsiradimui. Antra, kultūriškai apsirūpinusio prekariato, galinčio intelektualiai aprūpinti bendrai visą prekariatą, pakanka už akademijos ribų. Trečia, akademinio darbo pobūdis. Akademiniai darbuotojai gali siekti karjeros aukštumų gyvendami „savame“ teorinių modelių pasaulyje – fiziniame ar socialiniame, tuo tarpu akademinio darbo technologija mokslinės veiklos pertrūkių, dėl kurių prarandamas akademinis konkurencingumas, netoleruoja. Tai sviri akademinio prekariato oportunistinio sąlyga, neleidžianti vienareikšmiškai teigti, kad akademinis prekariatas gali tapti viena iš lygiaverčių neoprekariato „rizikos klasių“. Dabar gi galima teigti, kad akademinio prekariato vaidmuo socialinėje ir ypač politinėje transformacijoje yra jei ne oportunistinis, tai tikrai prieštaringas.

Straipsnyje pateikta analizė neišbaigta, daliniai duomenys apie neoprekariato skaitlingumą riboja šio tyrimo išvadas, tačiau ji atskleidžia kelias principines neoprekariato, taip pat ir akademinio, tyrimo kryptis. Teoriškai neoprekariatas, taip pat ir akademinis, gali ne tik protestuoti, reikalauti, bet ir pats užsidirbti didesnę savo dalį visuomenėje bei valstybėje ir pasiekti atitinkamą socialinį statusą. Bet išlieka praktiškai neatsakytas klausimas, kaip neoprekarijai gali ir kiek greitai taps kolektyviniu veikėju, juolab suvienys savo paskirų „rizikos klasių“ transformacinį, ypač politinį, potencialą? Prie neatsakytų klausimų reikia priskirti neaiškias neoprekariato ir tradicinio prekariato interesų sutapimo perspektyvas, kurios sudarytų galimybes ne tik reikšmingai paveikti valdančiuosius, bet ir turėti savo atstovus valstybės valdyme. Transformacija visuomenėje ir valstybėje galima tik tada, kai daugelis asmenų prisiima atsakomybę už kaitą.

Autorių deklaracija

Autorius patvirtina, kad interesų konflikto nėra.

Literatūra ir šaltiniai

- Abramson, P. R., Aldrich, J. H., Rohde, D. W. (2002). *Change and Continuity in the 2000 Elections*. Washington, D. C.: CQ.
- Alonso A., Ferreira S., Alonso D. (2016). Middle Class Evolving to Precariat: Labour Conditions for the 21st Century. *Social Work & Society*, 14 (1), 1–12. https://www.researchgate.net/publication/311588761_Middle_Class_Evolving_To_Precariat_Labour_Conditions_for_the_21st_Century
- Bartels, L. M., Daxecker, U. E., Hyde, S. D., Lindberg, S. I., Nooruddin, I. (2023). The forum: Global challenges to democracy? Perspectives on democratic backsliding. *International Studies Review*, 25 (2). DOI: <https://doi.org/10.1093/isr/viad019>
- Bessant J. (2018). Young precariat and a new work order? A case for historical sociology, *Journal of Youth Studies*, 21 (6), 780–798. https://www.researchgate.net/publication/322321081_Young_precariat_and_a_new_work_order_A_case_for_historical_sociology
- Bauman, Z. (2002). *Globalizacija: Pasekmės žmogui*. Vilnius: Strofa.
- Bossu, C., Brown, N. (eds.) (2018). *Professional and Support Staff in Higher Education. University Development and Administration*. Springer Nature: Singapore. E-Book. <https://vdoc.pub/documents/professional-and-support-staff-in-higher-education-3e23b7eg3cug>
- Bourdieu, P. (1998). Prekarität ist überall. In P. Bourdieu (Hrsg.). *Gegenfeuer. Wortmeldungen im Dienste des Widerstands gegen die neoliberale Invasion*. Konstanz: UVK, p. 96–102.
- Burton, S., Bowman, B. (2022). The academic precariat: understanding life and labour in the neoliberal academy. *British Journal of Sociology of Education*, 43 (4), 497–512. DOI: <https://doi.org/10.1080/01425692.2022.2076387>
- Butler, J. (2004). *Precarious Life: The Powers of Mourning and Violence*. London, New York: Verso. <https://www.scribd.com/doc/107176926/Judith-Butler-Precarious-Life-The-Powers-of-Mourning-and-Violence>
- Cantwell, B., Marginson, S., Smolentseva, A. (eds.) (2018). *High Participation Systems of Higher Education*. Oxford: Oxford University Press. <https://academic.oup.com/book/7545>
- Carvalho, T., O'Connor, P. (2025). Precarity in Higher Education? Strategies to Avoid Perceiving it as a Crisis. In: S. Barnard, A. Wroblewski (eds.). *Gender and Higher Education Management in Times of Crisis*. Palgrave Studies in Gender and Education. Palgrave Macmillan, Cham. DOI: https://doi.org/10.1007/978-3-031-98941-4_7
- Castells M. (2006). *Informacijos amžius: ekonomika, visuomenė ir kultūra*. II tomas. *Tapatumo raida*. Kaunas: Poligrafija ir informatika.
- Castel, R., Dörre, K. (Hg.) (2009). *Prekarität, Abstieg, Ausgrenzung: Die soziale Frage am Beginn des 21. Jahrhunderts*, Frankfurt / New York: Campus Verlag. https://api.pageplace.de/preview/DT0400.9783593405230_A21174736/preview/9783593405230_A21174736.pdf
- Crew, T. (2020.) *Higher Education and Working-Class Academics: Precarity and Diversity in Academia*. Cham: Palgrave Pivot. www.researchgate.net/publication/347482085_Higher_Education_and_Working-Class_Academics_Precarity_and_Diversity_in_Academia
- Crouch, C. (2011). *Post-Democracy*. Cambridge: Polity Press.
- Czuba, M., Muster, R. (2024). Is the Young Precariat a Problem of Modern Democracy? A Case Study of Poland. *Politics and Governance*, 12, 1–16. DOI: <https://10.17645/pag.7697>
- Dahl, R. A. (2006). *On Political Equality*. New Haven, CT: Yale University Press.
- Dahrendorf, R. (1996). *Modernismus socialinis konfliktas*. Vilnius: Pradai.
- Dörre, K. (2014). Prekarität als Konzept kritischer Gesellschaftsanalyse – Zwischenbilanz und Ausblick. *Ethik und Gesellschaft*, 2, 1–28. <https://ethik-und-gesellschaft.de/ojs/index.php/eug/article/view/2-2014-art-1>
- Dörre, K., Rackwitz, H. (2018). Mit der Geduld am Ende? Die Prekarisierung der *academic workforce* in der unternehmerischen Universität. In: M. Laufenberg, M. Erlemann, M. Norkus, G. Petschick (eds). *Prekäre Gleichstellung*. Wiesbaden: Springer VS, 185–209. DOI: https://doi.org/10.1007/978-3-658-11631-6_8
- Dryžaitė, I. (2017). Prekariatas: vienos klasės požymių visuma ar visus persmelkiantis patirtis. *Kultūra ir visuomenė. Socialinių tyrimų žurnalas*, 8 (1), 73–98.
- Dryžaitė, I. (2021). *Prekariško gyvenimo veiksniai, bruožai ir praktikos Lietuvoje*. Mokslo daktaro disertacija, socialiniai mokslai, sociologija (S 005). Kaunas: Vytauto Didžiojo universiteto leidykla. <https://www.vdu.lt/cris/entities/etd/9abfc255-3e27-420e-ad34-f1d2c500b11c>
- Gauffin, K., Heggebo, K., Elstad, J. I. (2021). Precariousness in Norway and Sweden: a comparative register-based study of long-standing precarious attachment to the labour market 1996–2015. *European Societies*, 23 (3), 379–402. DOI: <https://doi.org/10.1080/14616696.2021.1882685>
- Eatwell, R., Goodwin, M. (2020). *Nacional-populizmas: maištas prieš liberaliąją demokratiją*. Vilnius: Vaga.

- Eurostat. (2023). *Drop in youths neither working nor studying*. European Commission. <https://ec.europa.eu/eurostat/web/products-eurostat-news/w/ddn-20240613-1>
- Eurostat. (2026). *Temporary and permanent employment – statistics*. European Commission. <https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/SEPDF/cache/116057.pdf>
- Falter, J. W., Schoen, H. (Hrsg.) (2005). *Handbuch Wahlforschung*. Wiesbaden: VS Verlag.
- Ferreira, A., Delgado, J. Q. (2024). The precarity paradox: the precarity-driven inefficiencies of research at a public university. *Science and Public Policy*, 51 (2), 297–308. DOI: <https://doi.org/10.1093/scipol/scad075>
- Frielinghaus, J. (2022). Nicht mehr akademisches Prekariat sein. *Journalismus von Links*. 25.09.2022. <https://www.nd-aktuell.de/artikel/1167213.arbeitsbedingungen-an-den-hochschulen-nicht-mehr-akademisches-prekariat-sein.html>
- Giddens, A. (2000). *Modernybė ir asmens tapatumas. Asmuo ir visuomenė vėlyvosios modernybės amžiuje*. Vilnius: Pradai.
- Girardi E. (2024). Precarious work and challenger parties: how precarity influenced vote choice in the 2018 Italian election. *Italian Political Science Review / Rivista Italiana di Scienza Politica*, 54 (1), 17–35. DOI: <https://doi.org/10.1017/ipo.2023.17>
- Girardi, E. (2026). Precarity and political protest. *West European Politics*, 49 (1), 138–162. DOI: <https://doi.org/10.1080/01402382.2024.2403046>
- Guogis, A., Rakšnyš, A. V. (2017a). Socialiniai ir ekonominiai prekariato plėtros aspektai. *Socialinis darbas. Patirtis ir metodai*, 19 (1), 11–25. <https://portalcris.vdu.lt/server/api/core/bitstreams/4cfa59a2-713b-4770-a687-3522f93c8b53/content>
- Guogis, A., Rakšnyš A. V. (2017b). Dėmesio, ateina prekariatas. Žinių portalas *Delfi.lt*, 2017 m. vasario 14 d. <https://www.delfi.lt/verslo-pozituriis/nuomones/a-guogis-a-v-raksnysh-demesio-ateina-prekariatas-73755104>
- ILO. (2016). *World Employment Social Outlook. Trends 2016*. International Labour Office. Geneva: ILO. https://www.ilo.org/sites/default/files/wcmsp5/groups/public/%40dgreports/%40dcomm/%40publ/documents/publication/wcms_443480.pdf
- Kraemer, K. (2008). Ist Prekarität überall? *Von »Neuer Unterschicht« und Prekariat, Gesellschaftliche Verhältnisse und Kategorien im Umbruch. Kritische Perspektiven auf aktuelle Debatten*. https://www.researchgate.net/publication/356114959_Ist_Prekariat_uberall
- Laufenberg, M., Erlemann, M., Norkus M., Petschick, G. (Hrsg.) (2018). *Prekäre Gleichstellung*. Wiesbaden: Springer VS. <https://link.springer.com/book/10.1007/978-3-658-11631-6#toc>
- Laurėnas, V. (2017). Social Securitization in the Conditions of Contradiction of the Cultural and Economic Provision of Political Equality. In S. Kocherov, S. Šiliauskas (eds.). *Welfare and Security in 21st Century: Politisation of the „social contract“ / Безопасостяние и безопасностъ в XXI веке: политизация „социального контракта“*. Klaipėda: Klaipėdos universiteto leidykla, 135–156 (rusų kalba).
- Levitsky, S., Ziblat, D. (2019). *Kaip miršta demokratijos. Istorijos pamokos ateičiai*. Vilnius: Baltos lankos.
- Maslyukova, E. V., Volchik, V. V. (2019). Precariat and higher education. *Actual Problems of Economics and Law*, 13 (4), 1579–1591 (in Russ.). DOI: <http://dx.doi.org/10.21202/1993-047X.13.2019.4.1579-1591>
- McKay, S., Jefferys, S., Parakevopoulou, A., Keles, J. (2012). *Study on Precarious Work and Social Rights*. Final Report. London Metropolitan University. https://www.researchgate.net/publication/342833651_Study_on_Precarious_work_and_social_rights
- Marginson, S. (2018). High participation Systems of Higher Education. In: B. Cantwell, S. Marginson, A. Smolentseva (eds.). *High Participation Systems of Higher Education*. Published to Oxford Scholarship Online, 20–77. https://www.researchgate.net/publication/328902812_High_Participation_Systems_of_Higher_Education
- Marginson, S. (2016). The worldwide trend to high participation higher education: dynamics of social stratification in inclusive systems. *High Educ*, 72, 413–434. <https://link.springer.com/content/pdf/10.1007/s10734-016-0016-x.pdf>
- Marginson, S. (2010). Higher Education in the Global Knowledge Economy. *Social and Behavioral Sciences*, 2, 6962–6980. <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S1877042810011833?via%3Dihub>
- Marx, K. (1885). *Das Elend der Philosophie*. Stuttgart: Druck und Verlag von J. H. W. Dietz. https://archive.org/details/ldpd_14861084_000/page/xiv/mode/2up
- Merton, R. (1957). Priorities in scientific discovery: A chapter in the sociology of science. *American Sociological Review*, 22 (6), 635–659. <https://joelvelasco.net/teaching/3330/Merton%20Priorities%20in%20Science%201957.pdf>
- OECD. (2021). *Reducing the Precarity of Academic Research Careers*. OECD Science, Technology and Industry Policy, No. 113. OECD Publishing, Paris. DOI: <https://doi.org/10.1787/0f8bd468-en>.

- OECD. (2024). *Youth not in employment, education or training (NEET)*. <https://www.oecd.org/en/data/indicators/youth-not-in-employment-education-or-training-neet.html>
- Sander, N. (2012). *Das akademische Prekariat: Leben zwischen Frist und Plan. Einleitung*. Freiburg: Herbert von Halem Verlag. <https://www.blickinsbuch.net/go.php?id=5709182312&ean=9783867643603>
- Savage, M., Devine, F., Cunningham, N., Taylor, M., Li, Y., Hjellbrekke, J., Le Roux, B., Friedman, S., Miles, A. (2013). A New Model of Social Class? Findings from the BBC's Great British Class Survey Experiment. *Sociology*, 47 (2), 219–250. DOI: <https://doi.org/10.1177/0038038513481128>
- Spina, N., Smithers, K., Harris, J., Mewburn, I. (2022). Back to zero? Precarious employment in academia amongst 'older' early career researchers, a life-course approach. *British Journal of Sociology of Education*, 43 (4), 534–549. <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/01425692.2022.2057925>
- Standing, G. (2011). *The Precariat. The New Dangerous Class*. London, New York: Bloomsbury Academic.
- Standing, G. (2014). *A Precariat Charter: From Denizens to Citizens*. London: Bloomsbury Academic. <https://www.bloomsburycollections.com/monograph?docid=b-9781472510631>
- Standing, G. (2018). The Precariat: Today's Transformative Class? *Development*, 61, 115–121. www.researchgate.net/publication/333366112_The_Precariat_Today's_Transformative_Class
- Storer N.W., Parsons T. (1968). The disciplines as a differentiating force. In E. B. Montgomery (ed.). *The Foundations of Access to Knowledge. A Symposium* Syracuse, NY: Syracuse University Press, 101–121. (Pagal: Scientific activities: structure and institutions. Mirskiy, E. M., Yudin, B. G. (eds.). Moscow: Progress, 1980, 27–55 (in Russ.).
- Toshchenko, Zh. T. (2018). *Precariat: From Proletariat to New Class*. Moscow: Nauka (in Russ.). <https://znanium.ru/catalog/product/2208407>
- Vatansever, A. (2023). The Making of the Academic Precariat: Labour Activism and Collective Identity-Formation among Precarious Researchers in Germany. *Work, Employment and Society*, 37 (5) 1206–1225. DOI: <https://doi.org/10.1177/09500170211069830>

THE ACADEMIC PRECARIAT IN THE CONTEXT OF THE 'RISKY CLASSES' OF THE NEO-PRECARIAT

Vaidutis Laurėnas

Klaipėda University, Lithuania

Summary

This research aims to analyse the causes of academic precariousness and the academic precariat, and their roles and limitations in transforming society's social structure and political order in the context of the overall transformative potential of the neo-precariat. The main assumptions of the research are: 1) the part of the precariat with cultural capital, known as the neo-precariat, influences the relationships between different segments of society, be it social strata or social class; this culturally endowed precariat not only transforms the social structure but also the political order; 2) the academic neo-precariat, being relatively small, cannot significantly impact society's social structure, and its political stance is often opportunistic; 3) precariousness in academia can be addressed through collective efforts by the neo-precariat to improve working and living conditions, as well as the actions of those in government.

An economic system focused on the pursuit of profit and wealth, combined with the demands of the post-industrial mode of production for jobs and workers, and the influence of stronger social classes controlling the state, has led to the rise of precariousness and the precarity of the 'risky classes'. The same 'actors' who facilitated the expansion of mass higher education also created a neo-precariat, people who have accumulated cultural capital but lack economic capital. This contradiction has fuelled the growth of the neo-precariat: the gap between the increasing number of highly qualified workers trained through mass higher education and the limited availability of jobs in high and medium-tech sectors, and the creative industries overall. Families' personal aspirations for greater cultural capital, supported by the opportunities provided by mass higher education, are no longer fully controlled by the aforementioned 'actors', further exacerbating this contradiction.

Labour market trends and aspirations towards higher education are not always directly linked. The state shifts responsibility for the 'surplus' of educated individuals on to higher education institutions, graduates and their families. What is new is that within the structure of the precariat, people needing cultural and economic capital are increasingly replaced by individuals who have cultural capital but cannot accumulate even a small amount of economic capital: these are the neo-precariat. The neo-precariat also exists in academic life.

The precariousness of work and society weakens the social structure 'from the outside', especially when the growth of the neo-precariat disrupts the reproduction of the middle class. The decline of the middle class, which is also driven by negative impacts 'from above' favouring the upper and lower classes, significantly limits its stabilising social and political roles. However, the idea that the neo-precariat forms a quantitatively dominant, virtually new middle class does not stand up to critical evaluation. 1) It would portray a society of dissatisfied people. If the traditional middle class, people who are satisfied with life and who shape society through their work, were the backbone of social and political stability, then linking this view would imply that dissatisfied individuals dominate society, and that tendencies towards social and political instability arise. 2) The unsupported assumption about class structure during the industrial era is flawed. Due to great job differentiation, labour market segmentation, and the increased individualisation of life, large social groups cannot develop in post-industrial modernity as they once did. It makes more sense to focus on smaller collective actors. Although the term 'class' remains in use, it now refers to 'risky classes'. 3) Even if the development of the neo-precariat, currently divided into 'risky classes within itself', aims to create a new middle class through its cultural capital, the self-perception of the 'risky classes for themselves' and their actions to change their socio-economic and political situation would probably emerge sooner. The neo-precariat will win their

share in society and the state sooner, and will become the equivalent of the ‘middle class’. After all, the debate increasingly revolves around either radical political change, reducing socio-economic inequalities, or increasing security.

When analysing the neo-precariat, it is crucial to highlight the growing divide between those with a higher education and those without. Interestingly, some people with a higher education find themselves in a similar socio-economic situation as those without a degree. However, those with a higher education are more often able to leverage their cultural capital to improve their circumstances, whereas traditional precariat individuals struggle to do this alone.

At first glance, the promising role of the academic precariat in transforming society’s social structure and the state’s political order appears to be limited, for several reasons. First, the academic precariat comprises only a small part of the overall precariat. In this context, its role is comparable to the emergence of a new, but minor, ‘risky class’. Second, a culturally endowed precariat capable of providing intellectual support to the entire precariat is sufficient outside academic life. Third, the nature of academic work itself: academic staff can reach career heights by existing within ‘their own’ world of theoretical models, whether physical or social, and the technology of academic work does not tolerate interruptions in scientific activity that would lead to a loss of academic competitiveness. This is a crucial factor for the opportunism of the academic precariat, which prevents us from asserting that it can become an equivalent ‘risky class’ of the neo-precariat. It can currently be said that the role of the academic precariat in social, and especially political, change, if not opportunistic, remains genuinely contradictory.

The analysis presented in the article is not complete. Only partial data on the numbers of the neo-precariat limited the conclusions of the study. But it shows several main directions of research into the neo-precariat, including academic research. Theoretically, the neo-precariat, as well as the academic one, has the potential not only to protest and demand, but also to earn a larger share in society and the state, to achieve a corresponding social status. But the practically unanswered question remains, how can the neo-precariat, and how quickly will they, become a collective actor, especially since they will unite the transformational, and particularly political, potential of their individual ‘risky classes’? Among the unanswered questions, it is necessary to address the unclear prospects of the convergence of interests of the neo-precariat and the traditional precariat, which would open up opportunities not only to significantly influence those in power, but also to have their representatives in the state administration. A transformation in society and the state can only take place when many individuals take responsibility for change.